

Т. М. Кучер,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри нотаріального та виконавчого процесу й адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 347.9 (477)

ЕМПІРИЧНІ ТА ЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Завдяки застосуванню ґносеологічних та логічних підходів розкривається процедура зародження та розвитку доказів, які створюються у результаті пізнання людиною об'єктивованих подій буття з притаманними такому процесу етапами. Виявлення матерії такого засобу доказування як показання свідків, надасть змогу виробити правильні критерії для оцінки доказів з позиції їх належності, допустимості та достовірності.

Ключові слова: доказ, засіб доказування, показання свідка, свідомість, особа.

Виникнення будь-яких правовідносин безпосередньо пов'язане з суб'єктивними чинниками (діями чи бездіяльністю) фізичних, юридичних осіб, уповноважених представників органів державної влади чи місцевого самоврядування. Тобто людина в статусі виконавця чи спостерігача завжди володіє певними відомостями, які є важливими для вирішення конкретних ситуацій, які стали предметом розгляду в юрисдикційному органі, зокрема вирішення справи в порядку цивільного судочинства. Визначаючим фактором задля переконання у правильності суджень заінтересованої особи є наявність належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів. Останніми, в свою чергу, визнаються будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 57 ЦПК України). Інформація про об'єктивні події дійсності, яка може бути використана як доказ у справі, може міститися як на певних матеріалізованих об'єктах природи, продуктах діяльності людини, так і у формі свідомості. При цьому отримання необхідних відомостей завдяки останньому носію є складним процесом, адже об'єктом дослідження на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності виступають ідеальні компоненти (думки, образи, поняття тощо), за які відповідає психіка людини, яка дозволяє своєму носію не тільки сприймати навколишній світ зі всіма його формами, видами, процесами тощо, а й акумулювати в собі отриману інформацію про весь світ, обробляти її та відтворювати. Саме повідомлення індивідом про відомі йому обставини, які мають значення для справи, що здійснюються у формі показань свідка, є відповідно до ч. 2 ст. 57 ЦПК України засобами доказування. Однак для використання такого засобу для доведення обґрунтованості своєї позиції у справі слід проаналізувати процес формування доказу у формі свідомості людини.

По своїй суті, процес обміну інформацією є безперервним, адже особа, споглядаючи щось, не є пасивним спостерігачем, а подібним чином взаємодіє з навколишнім середовищем. Існування ж будь-якої процедури нерозривно пов'язане з пізнанням, яким, у свою чергу, визнається процес відображення і відтворення у свідомості індивіда дійсності; отримання, оброблення, зберігання і використання людьми (суспільством) інформації про світ і самих себе; здобуття нового знання.

© Кучер Т. М., 2013

Отже, виходить, що в основі психічних образів, що формуються у свідомості людини, лежить інформація як про одиничні властивості явищ, предметів, процесів тощо, так і цілісне їх сприйняття.

Спочатку людина за допомогою органів чуття збирає таку інформацію. Метою чуттєвого пізнання є дати досліджуваний предмет у його безпосередності, наявності, зафіксувати його у вигляді чуттєвої наявності [1, с. 17]. Цей процес проходить у належних йому формах: відчуття, сприйняття та уявлення. Відчуттям визначаються ідеальні образи окремих властивостей, рис, ознак об'єктів (зорових, звукових, смакових тощо [2, с. 475]); відображення окремих властивостей предметів та явищ дійсності, які діють на наші органи чуття [1, с. 17]. Наприклад, у спорі щодо договору позики таким компонентом буде те, що свідок, громадянка Д., зазначить, що вона бачила, як громадянин С. передавав гроші громадянці К. Звісно, така особа лише на рівні відчуттів не може судити про те, що вони є позикою, оскільки при цьому відсутній елемент взаємодії сенсорних органів між собою. Наступний же компонент — сприйняття, направлений на комплексне поєднання у свідомості людини різноманітних подразників на його органи чуття, тобто цілісне відображення у свідомості людини предметів, явищ і подій у результаті безпосереднього впливу об'єктів реального світу на її органи чуття [2, с. 476]; отримання інформації про предмети та явища навколишнього світу в їх цілісному вигляді [1, с. 17]. Тобто, поряд з побаченим переданням грошей, громадянка Д. чула, що громадянин С. бере їх у борг. Якщо особа має вади органів чуття, сприйняття не зможе бути цілісним, оскільки особа не володіє усіма засобами контакту з оточуючим середовищем, а тому відсутність хоча б одного компонента унеможливило повне відтворення подій об'єктивної дійсності.

Але для того, щоб мати можливість надати інформацію про такі події, мало їх відчувати та сприйняти, необхідно їх внутрішньо суб'єктивно закріпити в стані їх існування. Така властивість мозку людини називається уявленням. Тобто це така форма чуттєвого пізнання, яка продукує інформацію про предмет у вигляді наочних образів [1, с. 17]. Коли свідок дає суду показання, то його слухає не тільки суд, який розглядає справу, а й усі особи, які беруть участь у справі, які потім вправі ставити йому запитання, чим остаточно формують конкретний доказ — показання свідка. Самі ж показання свідка — це лише озвучена ним інформація, яка має місце в його пам'яті [3, с. 398]. Однак у такому компоненті людської свідомості слід одразу відділити уявлення пам'яті як чуттєвий образ об'єкта, який сприймався раніше та може тривалий час зберігати інформацію про події зовнішнього світу і реакції на неї організму та багаторазово вводити її у сферу свідомості і поведінки індивідів [2, с. 476], та уяву — фантазію, здатність людської психіки створювати уявлення і мисленні ситуації, які індивід ніколи не сприймав раніше [2, с. 476]. Якщо в першому випадку можна вести мову про вірогідність зафіксованих у пам'яті індивіда відомостей про реальні стани, то у другому — поняття “реальність”, “об'єктивна дійсність” є взагалі утопічними. Надання інформації про навколишній світ за допомогою уяви не є відображенням відчуттого та сприйнятого людиною зовнішнього середовища, а є виключно витвором її психіки. Саме тому повідомлення про певні обставини завдяки уяві як одній із форм індивідуально-чуттєвого відображення абсолютно втрачають можливість виступати доказами. Створені уявою образи можуть не тільки бути відверто фантастичними, казковими, геть позбавленими елементів реальності. Хоча за своєю природою вони і будуть продуктом вимислу, абсолютно відстороненим від об'єктивної дійсності, підґрунтям для їх формування можуть слугувати реальні природні явища та процеси, що вже зберігаються у пам'яті індивіда, але в спотвореному, перетвореному вигляді, тобто опрацьовані людиною завдяки психічним процесам, а не збережених за допомогою пам'яті. Наприклад, жінка, хоча і не проживає разом з чоловіком, постійно представляє їх спільний побут, сумісні подорожі, загальні справи, обов'язки в домі тощо, мріє про таке життя і формує внутрішньо неіснуючі образи, створює

власну уяву про бажану реальність. Як бачимо із прикладу, при застосуванні уяви в основі також можуть лежати не фантастичні, а реальні явища чи процеси, але не об'єктивні, а персоніфіковані. Саме така складова психіки людини може суттєво підірвати ключовий базис доказів — їх дійсність, позбавлений будь-яких фізичних чи психічних видозмін.

За сучасних положень ЦПК України пояснення сторони можуть бути доказом, але лише за умови допиту такої особи як свідка. Припустимо тепер, що як позивач, так і відповідач були допитані як свідки, але дали абсолютно контрадикторні (протилежні) показання з приводу одних і тих самих обставин, інших підтверджувальних чи спростовних доказів не існує, але ж суду слід ухвалювати законне й обґрунтоване рішення. Звісно, останній може скористатися наданою ч. 12 ст. 180 ЦПК України можливістю одночасно допитати таких свідків для з'ясування причин розходжень у їхніх показаннях, але якщо останні будуть наполягати кожний на своїй версії подій, то такий процесуальний захід не призведе до бажаного позитивного результату і викриття неправдивих показань. Страх застосування кримінальної відповідальності в одних випадках може уберегти від повідомлення недостовірної інформації, в інших же, навпаки, до кінця настоювати на своїй правоті. На наш погляд, єдиним виходом у подібних ситуаціях є застосування сучасних спеціалізованих технічних пристроїв. Таким апаратно-програмним комплексом, який дозволяє в значній мірі забезпечити достовірність отримуваних даних, є поліграф (детектор брехні). Значна кількість приватних спеціалістів та відповідних юридичних осіб надає на професійній основі такі послуги. Застосування повторного допиту свідків із застосуванням спеціальних технічних пристроїв допускати лише у виняткових випадках, коли під час їх одночасного допиту не вдалося усунути суттєві протиріччя, а також при відсутності інших засобів доказування, у процесі дослідження яких може бути встановлено істинність чи хибність повідомленої свідками інформації. Вирішення ж такого питання віддати лише на розсуд суду з віднесенням витрат на сторону (сторони) чи третю особу, за клопотанням яких були викликані такі свідки. Тобто якщо розходження існують у повідомленнях свідка зі сторони позивача та відповідача, то вони пропорційно оплачують такі послуги. Процесуальне оформлення здійснюється у вигляді ухвали про повторний допит свідків із застосуванням спеціального пристрою (поліграфа). При цьому на професійних осіб, які будуть розшифровувати показання такого приладу, розповсюдити імперативні положення щодо попередження про кримінальну відповідальність як при проведенні експертизи. З урахуванням наведених положень чинний ЦПК України слід доповнити зазначеними нижче нормами. Ст. 180 ЦПК України п. 13 викласти у такій редакції: “У разі неможливості усунення розбіжностей у показаннях свідків навіть після їх одночасного допиту суд у виняткових випадках має право повторно їх допитати із застосуванням спеціального технічного пристрою (поліграфа). Ці процесуальні дії оформляються шляхом постановлення відповідної ухвали без виходу до нарадчої кімнати. Суд на власний розсуд за пропозиціями осіб, які беруть участь у справі визначає професійну фізичну особу або юридичну особу, яка буде проводити такі заходи. Професійним особам, які проводитимуть допит, направляється ухвала суду про необхідність з'явлення до суду для вчинення таких дій разом з копією ухвали. У визначений час викликаються свідки, що будуть повторно допитані із застосуванням спеціального пристрою. У разі відмови свідка від проведення такого допиту вважається, що надані ним показання є неправдивими і вирішується питання про застосування до нього кримінальної відповідальності. У разі згоди на проведення такого допиту професійна особа повторно задає всі питання, що задавалися свідку як особами, які беруть участь у справі, так і судом під час попередніх допитів. Після закінчення допиту професійна особа повинна надати суду вмотивований висновок щодо результатів розшифровки спеціального пристрою. Цей висновок оголошується у судовому засіданні та приєднується до матеріалів справи.

Перелік витрат, пов'язаних з розглядом судової справи, доповнити п. 7 щодо витрат, пов'язаних з повторним допитом свідків із застосуванням спеціального технічного пристрою. Статтю 86 доповнити п. 6 такого змісту: "Витрати, пов'язані з проведенням повторного допиту свідків із застосуванням технічного пристрою, несуть порівну сторони та треті особи, за клопотанням яких були залучені свідки, які підлягають такому допиту".

Доказом за етапом дослідження показань свідка відповідно до ст.ст. 57, 63, 180–183 ЦПК України будуть відомості про відомі йому обставини, які мають значення для справи, джерело обізнаності яких встановлено, вони є виявленими у встановленому ЦПК України порядку шляхом застосування способів дослідження показань свідків. Проте основну увагу в процесі їх дослідження для сприйняття даних, отриманих на підставі показань свідків як доказу, слід приділити відмежуванню розповіді про реальні обставини, що були отримані в результаті їх сприйняття органами почуттів, від викладу обставин через свідомість людини. Застосування останнього показника в процесі викладення певних дій чи подій унеможливує визнання таких відомостей доказами в юридичному значенні, оскільки їх реальність та відповідність дійсності є спотвореною особистісними усвідомленням її володільця такої інформації, інтелектуальними властивостями. Отже, основним завданням при дослідженні такого виду доказів є вірогідність повідомлення відомих особі обставин, а не викладення власного їх сприйняття через застосування пізнавальних якостей індивіда: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення, уява.

Усі психічні процеси людини, починаючи з об'єктивного чи суб'єктивного споглядання, включаючи логічне пізнання, є процесом відображення всезагальної властивості матерії, що виявляється у формах подразливості, чутливості, психіки — відповідної реакції організму на сигнали [2, с. 821], здатність головного мозку людини відображати матеріальний світ в ідеальних образах. Такі зображення мисленнево мають форми думки про них, яка вважається образом предметів і явищ світу, але не матеріального, а ідеального. По суті, виходить, що і докази, які створюються за допомогою людської свідомості, мають форму думки. У свою чергу, виділяють і різні її види: поняття, судження та умовивід. Поняттям вважається думка, що в узагальненій формі відображає предмети і явища дійсності та істотні зв'язки між ними за допомогою фіксації загальних і специфічних ознак, якими є властивості предметів і явищ та відношення між ними [2, с. 861]; думка, яка виражається словом, але таким, у якому міститься знання про суттєві властивості, ознаки, об'єкти, його різноманітні зв'язки і відношення; це поняття, позбавлене чуттєвості, його не можна відчувати [2, с. 478]; це такий спосіб відображення дійсності, коли предмет розкривається через сукупність його суттєвих ознак [1, с. 128], результат узагальнення предметів деякого класу і мисленневого виділення самого цього класу за певною сукупністю загальних для предметів цього класу і за сукупністю відмінних для них ознак [4, с. 182]. Якраз доказ і є поняттям, характерним не тільки для процесуальних галузей, юридичної доктрини, а й в інших природничих наук та різних сферах життя. Відповідно до ч. 1 ст. 57 ЦПК України доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. У свою чергу, судженням є будь-яка думка про утвердження або заборону будь-чого [2, с. 478]; така форма мислення, яка розкриває зв'язок між предметом і його ознакою [1, с. 177]. Так, ч. 2 ст. 57 ЦПК України визначає, що ці дані (ті, що можуть бути доказами — Т. К.) встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів. Відомості про факти, як визначає М. К. Треушніков, — це логічне ядро судових доказів, так як вони повідомляються суду у вигляді суджень про факти, тобто у вигляді логічних

категорій. Наприклад, свідок повідомляє, що в момент скоєння злочину було світло і він чітко бачив, що саме ця людина, стосовно якої здійснюється розгляд, вчинив таку-то дію [5, с. 92]. Отже, законодавець однозначно стверджує, що докази можуть міститися лише у визначених засобах доказування, інакше вони не будуть прийняті судом і, звісно, не будуть вважатися такими. Умовивід — це розумовий акт, у якому з одних суджень виводяться нові судження про предмети та явища об'єктивного світу [2, с. 478]; така форма мислення або логічна операція, за допомогою якої із одного або декількох відомих суджень виводиться нове судження [1, с. 213]. Одним із наочних прикладів такої думки у процесі судового розгляду справ є судові дебати, де особи, які беруть участь у справі, виступають з промовами, в яких посилаються на обставини і докази, досліджені в судовому засіданні, надаючи перевагу своїй позиції та одночасно спростовуючи іншу, виводять висновок щодо настання сприятливого результату саме для них. Однак такі елементи притаманні вже не чуттєвому, а логічному (абстрактному) пізнанню.

Незважаючи на тісне поєднання чуттєвого та логічного пізнання, вирішальним у генеруванні доказу є його безпосередність, відповідність об'єктивним реаліям, його дійсність. Застосування ж інтелектуальної оцінки зафіксованих у пам'яті наочних зображень, суб'єктивізму сприйняття не здатні передати споглядані явища, процеси чи предмети у стані їх існування, а лише висловити власне ставлення до тих чи інших фізичних чи психічних станів. Тобто відображення таких даних мають на меті не передання реальних об'єктивно існуючих подій, а вираження модальності щодо означеної дійсності, відповідно до свого внутрішнього стану надати персональну характеристику: істинність чи хибність, перевага чи недолік, вимога чи заперечення.

Список використаних джерел

1. Конверський, А. Є. Логіка [Текст] : [підручн.] для студ. юрид. фак-тів / А. Є. Конверський. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 304 с.
2. Філософія [Текст] : [підручн.] / за ред. О. П. Сидоренка. — К. : Знання, 2008. — 891 с. — (Вища освіта XXI століття)
3. Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.] ; за ред. С. Я. Фурси. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. — 848 с. — (Серія "Процесуальні науки")
4. Войшвилло, Е. К. Логика [Текст] : [учебн.] для студ. высш. учеб. завед. / Е. К. Войшвилло, М. Г. Дегтярев. — М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. — 528 с.
5. Треушников, М. К. Судебные доказательства [Текст] / М. К. Треушников. — [4-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Городец, 2005. — 288 с.

Надійшла до редакції 19.11.2012

Кучер Т. Н. Эмпирические и логические аспекты формирования показаний свидетелей как средства доказывания в гражданском процессе

Благодаря применению гносеологических и логических подходов раскрывается процедура зарождения и развития доказательств, которые создаются в результате познания человеком объективированных событий бытия с присущими такому процессу этапами. Выявление материи такого средства доказывания, как показания свидетелей, даст возможность выработать верные критерии для оценки доказательств с позиции относимости, допустимости и достоверности.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, показание свидетеля, сознание, лицо.

Kucher, T. M. Empiric and Logical Aspects of Forming of Testimonies of Witnesses as One of Facilities of Proving in Civil Procedure

The procedure of conceiving and development of proofs which are created as a result of cognition of objectified events with relevant to such process stages is revealed due to application of gnosiological and logical approaches. The revelation of the substance matter of such mean of proving as testimony will give a possibility to produce faithful criteria for the estimation of proofs from the position of relevance, admission and authenticity.

Keywords: proof, means of proving, testimony, consciousness, person.

